

Raport

Rosyjska dezinformacja w Iranie

Kraków 2024

Spis treści

O projekcie.....	1
Autor publikacji.....	1
Wprowadzenie.....	2
Rozdział 1. Rosyjska strategia informacyjna w Iranie.....	5
1.1. Tło teoretyczne.....	5
Rozdział 2. Sytuacja polityczna i medialna w badanym kraju.....	8
2.1. Tło polityczne.....	8
Rozdział 3. Narzędzia i techniki dezinformacji stosowane przez Rosję w Iranie.....	11
Rozdział 4. Analiza skutków dezinformacji	13
4.1. Polityczne skutki dezinformacji.....	13
4.2. Społeczne skutki dezinformacji.....	14
4.3. Międzynarodowe/Regionalne konsekwencje.....	15
Rozdział 5. Strategie przeciwdziałania dezinformacji.....	17
Bibliografia i źródła.....	19

O projekcie

Instytut Badań
nad Turcją

Disinformation
in MENAT

Projekt finansowany z budżetu państwa w ramach konkursu Ministra Spraw Zagranicznych RP „Dyplomacja Publiczna 2024-2025 - wymiar europejski i przeciwdziałanie dezinformacji”.

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Autor publikacji

Marcin Krzyżanowski

Ekspert Instytutu Badań nad Turcją

Orientalista, przedsiębiorca, były dyplomata. Od 2018 r. wykładowca w CISAD UJ; od 2020 r. ekspert Warsaw Institute. W latach 2008- 2011 Konsul RP w Kabulu oraz kierownik Wydziału Polityczno-Ekonomicznego Ambasady RP w Kabulu. W latach 2017-2018 lektor języka polskiego na Uniwersytecie Teherańskim.

Wprowadzenie

Na potrzeby raportu dezinformację zdefiniowano jako celowe rozpowszechnianie fałszywych lub wprowadzających w błąd informacji, mające na celu oszukanie lub zdezorientowanie odbiorcy i promowanie własnej agendy politycznej. Rosyjska kampania dezinformacji, często określana „wojną informacyjną”, stanowi jedno z najpoważniejszych wyzwań dla współczesnych społeczeństw Zachodu oraz zachodniej polityki na Bliskim Wschodzie. Poszczególne operacje tej kampanii są prowadzone przez wyspecjalizowane jednostki rosyjskich służb oraz przez sieć rosyjskich i prorosyjskich mediów (Zadrozny, 2024) i mają na celu wpływanie na opinię publiczną, destabilizowanie sytuacji politycznej w różnych krajach oraz osłabianie zaufania obywateli do instytucji demokratycznych. Co istotne, w rosyjskiej strategii wojna informacyjna nie jest działalnością ograniczoną do czasu działań kinetycznych. Nie jest ona nawet ograniczona do tzw. fazy początkowej konfliktu, czyli przed rozpoczęciem właściwych działań wojennych. Obejmuje ona informacyjne przygotowanie pola walki, czyli odpowiednie zmotywowanie własnych i sojuszniczych żołnierzy i obywateli oraz demotywację i zasianie zamętu u przeciwnika. W przeciwieństwie do innych form i metod starcia konfrontacja informacyjna jest prowadzona przez Rosjan właściwie stale, w tym również w czasie pokoju (Nocetti, 2019).

Rosja wykorzystuje dezinformację jako istotne narzędzie w polityce zagranicznej, opierając się na koncepcji wojny hybrydowej. Jest ona definiowana w raporcie jako połączenie działań militarnych, ekonomicznych, politycznych i informacyjnych, ukierunkowanych na realizację celów danej strony konfliktu. Umiejętne używanie tego narzędzia pozwala Rosji osiągać cele strategiczne bez formalnego wypowiedzania wojny. Dezinformacja odgrywa w tym procesie centralną rolę, pozwalając na destabilizację przeciwników poprzez sianie chaosu, podważanie zaufania do instytucji demokratycznych i wzmacnianie podziałów społecznych. Dezinformacja pozwala Moskwie działać w „szarej strefie” między pokojem a wojną, co stanowi wyzwanie dla tradycyjnych mechanizmów bezpieczeństwa międzynarodowego (Alander, 2024).

Jednym z fundamentów rosyjskiej strategii dezinformacyjnej jest tworzenie i rozpowszechnianie narracji, które z pozoru są wiarygodne, często nawet opierają się na faktach, jednak są manipulacją. Przykładem może być kreowanie nieprawdziwych informacji o rzekomych zagrożeniach dla lokalnych społeczności, takich jak mityczne „zbrodnie ukraińskich nacjonalistów” w trakcie wojny w Ukrainie. Takie działania mają na celu nie tylko dyskredytowanie przeciwników Rosji, lecz także wzmacnianie podziałów wewnętrznych w państwach Zachodu. Innym mechanizmem jest wykorzystywanie mediów społecznościowych do szerzenia fake newsów oraz manipulowania debatą publiczną. Rosyjskie „farmy trolli” oraz boty internetowe odgrywają kluczową rolę w rozprzestrzenianiu dezinformacji na skalę globalną. Często podszywają się pod zwykłych

użytkowników, aby zwiększyć zasięg swoich przekazów. W ten sposób udało im się w przeszłości wpływać na wyniki wyborów prezydenckich w USA w 2016, 2020 i 2024 roku oraz referendum w sprawie Brexitu. (De Luce i Collier, 2024).

Zagrożenia wynikające z rosyjskiej dezinformacji są wielowymiarowe. Przede wszystkim uderzają w zaufanie społeczne i podważają fundamenty demokracji przez zakłócenia procesu wyborczego. Dezinformacja powoduje chaos informacyjny, w którym wyborcy nie potrafią odróżnić prawdy od fałszu. Może to prowadzić do wzrostu polaryzacji społecznej oraz eskalacji konfliktów politycznych. Jednym z najbardziej niebezpiecznych aspektów jest wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe. Dezinformacja może osłabiać reakcje społeczeństw na realne zagrożenia, takie jak agresja militarna. Przykładem jest próba usprawiedliwienia inwazji Rosji na Ukrainę poprzez fałszywe oskarżenia dotyczące „zagrożeń ze strony NATO” czy korupcji i wystawnym trybie życia, jak i o domniemanym planie zamachu Ukraińców na Tuckera Carlsona (Zadrożny, 2024).

Rosyjska dezinformacja stanowi jedno z kluczowych narzędzi prowadzenia wojny hybrydowej, wykorzystywane do destabilizacji państw, wpływania na społeczeństwa i podważania demokratycznych wartości. W związku z tym raporty na temat rosyjskiej dezinformacji, w tym niniejszy, odgrywają istotną rolę w zrozumieniu mechanizmów tego zjawiska, jego celów oraz skali. Celem takich raportów jest przede wszystkim identyfikacja źródeł i metod dezinformacji, ocena jej skutków społecznych i politycznych oraz zaproponowanie skutecznych środków zaradczych. Raporty te mają również na celu zwiększenie świadomości społecznej i instytucjonalnej na temat zagrożeń wynikających z manipulacji informacją. Wskazują one, jak Rosja wykorzystuje technologie cyfrowe, media społecznościowe oraz tradycyjne kanały medialne do rozprzestrzeniania fałszywych narracji i podsycania napięć. Dodatkowo raporty stanowią narzędzie dla decydentów politycznych i organizacji międzynarodowych, pomagając w opracowaniu strategii przeciwdziałania rosyjskim operacjom informacyjnym.

Metodologia badań

Podstawowym narzędziem zastosowanym na potrzeby niniejszego raportu jest monitoring źródeł dezinformacji, takich jak perskojęzyczne media rosyjskie (Sputnik Iran, RIA Novostii) irańskie (Press TV, IRIB 1) oraz konta (łącznie 30) w mediach społecznościowych prowadzone przez Rosjan w języku perskim oraz Irańczyków traktujące na tematy polityki i geopolityki na portalach Instagram oraz X. Analiza publikowanych treści koncentrowała się na narracjach na temat wojny na Ukrainie, wojny w Syrii, USA i sankcjach wymierzonych w Iran. Ramy czasowe badań, ze względu na wymogi technologiczne i logistyczne, zostały określone na 55 dni, pomiędzy 1 listopada a 25 grudnia 2025 r. Tak wyselekcjonowany materiał charakteryzuje się objętością na tyle dużą, by umożliwić wyciągnięcie miarodajnych wniosków z analizy jego treści, a zarazem nieprzekraczająca mocy przerobowych autora.

Prócz tego materiały zebrane w tym czasie posiadają walor aktualności, szczególnie istotny w przypadku tematu dotyczącego kwestii tak dynamicznej, jaką są media.

Rozdział 1.

Rosyjska strategia informacyjna w Iranie

1.1. Tło teoretyczne

Polityka, w tym strategia dezinformacyjna Rosji na Bliskim Wschodzie, jest szersza niż sam Bliski Wschód. Nie koncentruje się ona na wycinkowym pojmowaniu i prezentowaniu rzeczywistości, lecz jest częścią składową rosyjskiej wizji świata oraz częścią globalnej strategii dezinformacyjnej. Opiera się na symultanicznej prezentacji kolektywnego Zachodu jako zepsutego moralnie, słabego i chylącego się ku upadkowi oraz na jednoczesnym przedstawianiu Zachodu (w szczególności USA i UE) jako opresyjnej siły imperialnej niewołącej politycznie i eksploatującej ekonomicznie państwa i narody bliskowschodnie. Z racji faktu, że irański rząd dzieli antyzachodni resentyment (Krzyżanowski, 2023 US), stosuje podobne mechanizmy dezinformacyjne co Rosja (Nichols, 2024) oraz jest państwem autorytarnym, w którym często dochodzi do rozdźwięku między władzą a większością społeczeństwa (Krzyżanowski, 2023), trudno mówić o „nieprzyjaznej” wobec rządu irańskiego strategii dezinformacyjnej. Przeciwnie – zarówno rząd rosyjski, jak i irański współpracują, wspólnie realizując swoje strategie dezinformacyjne wymierzone przeciw Zachodowi i własnej opozycji. Ta współpraca jest zarówno planowa, jak i spontaniczna, tzn. wynikająca ze wspólnoty celów. Istotną kwestią rosyjskiej aktywności dezinformacyjnej w Iranie jest fakt, że główny ciężar rosyjskiej dezinformacji jest kładziony na świat arabski. Jest to związane z tym, że państwa arabskie są obszarem, gdzie Rosja ma dużo słabsze wpływy niż w Iranie, a jednocześnie są one dużo bardziej powiązane gospodarczo i politycznie z Zachodem. W związku z tym dezinformacyjna działalność Rosji adresowana bezpośrednio do Irańczyków (tj. w języku perskim) jest dużo mniej intensywna niż do Arabów. Powoduje to konieczność odpowiedniego rozkładania akcentów i umiejętnego lawirowania narracją w sposób umożliwiający uniknięcie zajęcia stanowiska w sprawach konfliktowych. Prócz tego warto mieć na uwadze fakt, iż w państwa takich jak Rosja i Iran, gdzie opozycja i społeczeństwo generalnie nie mają nieograniczonego dostępu do politycznej sfery publicznej, to właśnie platformy mediów społecznościowych służą do wpływania na dyskurs. (Dehghan, Glazunova, 2021).

Narracja prezentująca Zachód jako imperialistów/kolonizatorów i ukazująca Rosję jako antidotum na amerykańską hegemonię¹ nasiliła się wraz z powrotem Władimira Putina na stanowisko prezydenta w 2012 r. Polityka Rosji na Bliskim Wschodzie, w szczególności w

¹ Artykuł z perskojęzycznej wersji Sputnika jest klasycznym przykładem tejże narracji: www.spnfa.ir/20241225/-اقتدار-ایران-و-روسیه-21118082-چین-در-یا-هم-بودن-است-.html

przypadku Iranu, jest częścią szerszej strategii mającej na celu stworzenie porządku międzynarodowego, który chroniłby Rosję przed ingerencją Zachodu w jej sprawy wewnętrzne i gwarantowałby jej równorzędność z USA. W praktyce oznacza to, że polityka Rosji na Bliskim Wschodzie jest podporządkowana globalnej strategii Kremla wobec Waszyngtonu. Na Bliskim Wschodzie Moskwa dąży do stworzenia regionalnej odmiany tego, co uważa za najlepszy model porządku międzynarodowego, tj. koncertu mocarstw, który obejmowałby, oprócz Rosji, regionalne mocarstwa Turcję i Iran, a także USA, pod warunkiem, że te ostatnie wykażą chęć współpracy z Rosją na równych prawach i zrezygnują ze swoich „hegemonicznych nawyków” (Nocetti, 2019).

Rosyjska strategia (dez)informacyjna w Iranie i szerzej w regionie to narzędzie stosowane dla wzmocnienia i uwiarygodnienia swojego profilu regionalnego oraz pozycjonowania się w kraju i na świecie jako wschodzącej potęgi i niezbędnego podmiotu międzynarodowego, roszczonego sobie pretensje do statusu mocarstwa porównywalnego z USA². W związku z tymi celami rosyjska polityka informacyjna w Iranie łączy w sobie potrójny wymiar: krajowy, regionalny i globalny. Istotnym wątkiem ilustrującym to zjawisko jest kwestia sytuacji w Syrii, gdzie Rosja wraz z Iranem blisko ze sobą współpracowały przy ratowaniu władzy prezydenta Baszara al-Asada. W szczególności w odniesieniu do Syrii doniesienia rosyjskich mediów państwowych mają podwójny cel: w kraju chodzi o legitymizację polityki Kremla wobec Syrii, zaś na arenie międzynarodowej celem Rosji jest narzucenie rosyjskiej narracji geopolityce Bliskiego Wschodu i działanie jako alternatywa dla Zachodu³. (Nocetti, 2019). Materiały ze Sputnika Iran, perskiej wersji RIA Novosti, oraz wiodących prorosyjskich kont na platformie X sugerują istnienie „alternatywnej” wizji konfliktu syryjskiego, w której Rosja i Iran przeciwstawiają się destrukcyjnym działaniom USA⁴. W celu podkreślenia słuszności rosyjskiej perspektywy polityki międzynarodowej i przeciwdziałania dominującym narracjom zachodnich mediów rosyjska i irańska propaganda idą w tej kwestii wspólną drogą. Jedyna różnica w narracji to fakt większej ekspozycji wątku religijnego w przypadku mediów irańskich, przy czym narracja rosyjska dotyczy obrony miejsc kultu chrześcijańskiego (Rosja pozycjonuje się jako obrońca chrześcijan w regionie⁵) i powstrzymania „terrorystów dżihadystycznych,” a irańska koncentruje się na obronie miejsc kultu szyickiego i szyickich społeczności⁶.

W odniesieniu do Syrii doniesienia mediów rosyjskich i irańskich sugerują, że różne narracje są „punktami widzenia”, które mają tę samą wartość.

² www.mehrnews.com/news/6061526/آمریکا-تنها-مانده-است-غرب-از-ایرقدرد-شدن-روسیه-هراس-دارد
www.spnfa.ir/20231113/18610533-بازگشت-از-آن-دنیا-اعتراف-به-تبدیل-روسیه-به-یک-ایرقدرد-توسط-پوتین

³ spnfa.ir/20241207/21089176-هدف-سوریه-نیست-ایران-روسیه-و-چین-وکشورهای-عرب-منطقه-است

⁴ spnfa.ir/20241204/21085210-اوج-همکاری-گروه-های-تروریستی-در-سوریه-مشهود-است

⁵ fararu.com/fa/news/255118/نقش-کلیسای-ارتدوکس-روسیه-در-جنگ-سوریه

⁶ snn.ir/fa/news/1203264/حضور-ایران-در-سوریه-و-عراق-برای-دفاع-از-امنیت-و-مقدسات-بود
www.khabaronline.ir/news/2004813/رهبر-انقلاب-سردار-سلیمانی-ایران-را-هم-حرم-اطلاق-می-کرد-و-دفاع

W większości przypadków wyrażają bez żadnych niuansów opinię rządu rosyjskiego: wojna jest postrzegana wyłącznie przez pryzmat kontrrewolucji reżimu syryjskiego przeciwko „radykałnej” opozycji, w dużej mierze złożonej z „terrorystów”, finansowanej i wyposażonej z zewnątrz, aby wywołać zmianę reżimu. Armia syryjska jest przedstawiana jako siła stabilizująca, patriotyczna i zdyscyplinowana; podczas gdy rebelianci są sprowadzani do ról radykalnych islamistów albo najemników, którzy ukrywają swoje rzeczywiste motywy pod demokratycznymi roszczeniami, aby oszukać rzekomo łatwowierną zachodnią opinię publiczną. Liczne doniesienia telewizyjne i internetowe również podejmują ideę „świeckiej” Syrii – tj. bastionu przeciwko dżihadyzmowi. (Nocetti, 2019).

Generalnie rzecz biorąc, rosyjska strategia informacyjna w Iranie opiera się na wzmacnianiu jej wpływów poprzez manipulację narracjami oraz promowanie wspólnych interesów politycznych, szczególnie w kontekście antyzachodnich postaw. Dezinformacja pełni tu kluczową rolę w budowaniu sojuszu opartego na wspólnych celach geopolitycznych, takich jak przeciwdziałanie sankcjom USA czy stabilizacja Bliskiego Wschodu na warunkach sprzyjających Moskwie i Teheranowi. Rosyjskie działania w Iranie koncentrują się na wzmacnianiu narracji antyamerykańskich, propagowaniu idei o „upadającym Zachodzie” oraz legitymizowaniu obecności Rosji jako strategicznego partnera Iranu. Media takie jak Sputnik i RT publikują treści dostosowane do lokalnych odbiorców, akcentując wspólne zagrożenia, takie jak „imperialistyczne działania” USA (Repetowicz, 2022)⁷.

⁷ www.tasnimnews.com/fa/news/1403/09/18/3215145/روسیه-و-استفاده-از-راهبرد-ایران-در-مقابله-با-تحریم
spnfa.ir/20241225/21118082-اقتدار-ایران-و-روسیه-و-چین-در-یا-هم-بودن-است

Rozdział 2.

Sytuacja polityczna i medialna w badanym kraju

2.1. Tło polityczne

Obecna forma sprawowania rządów jest pokłosiem zarówno burzliwej historii politycznej Iranu, rewolucyjnego etosu, religijnego zapału jak i filozoficznej refleksji. Od strony ideologicznej ramy irańskiej polityki wyznacza stworzona przez ajatollaha Chomejniego doktryna *velayat-e faqih*⁸ oraz konstytucja z 1979 r. wraz z poprawkami z 1989 r. Zgodnie z nią Iran jest republiką islamską realizującą trójpodział władzy, jednakże nadrzędna rola w kierowaniu państwem zarezerwowana jest dla rahbara, czyli Przywódcy Rewolucji Islamskiej. Nakreślony w konstytucji złożony system polityczny jest w istocie eksperymentem łączącym elementy współczesnej teokracji islamskiej z demokracją i systemem prezydenckim. Sieć niewybieralnych ciał kontrolowanych przez rahbara jest w założeniu częściowo równoważona przez prezydenta i parlament, wybierany przez naród. Jakkolwiek formalnie aparat państwa opiera się na konstytucji, islamie (w praktyce na jego interpretacji przez rahbara i grupę najwyższych duchownych) oraz strukturze instytucjonalnej urzędów państwowych, to większość elity politycznej zajmuje swoją pozycję dzięki osobistym relacjom i powiązaniom w ramach nieformalnego układu zależności rodzinnych, biznesowych i towarzyskich. Poszczególni politycy są często bardziej wpływowi niż można wnioskować na podstawie ich formalnego statusu. Proces polityczny w Iranie opiera się w dużej mierze na nieformalnych sieciach relacji pomiędzy politykami, duchownymi i biznesmenami. Nie oznacza to jednak, że nastroje i sympatie społeczeństwa są bez znaczenia. Styl sprawowania władzy przez poprzedniego i obecnego rahbara charakteryzował się dążeniem do zachowania pewnej równowagi politycznej, rzecz jasna przy zachowaniu nadrzędnej roli szyizmu i kierowniczej roli przywódcy. Dotyczy to zwłaszcza Alego Chamene'iego, który nie posiadał charyzmy ani społecznego szacunku, jakim cieszył się jego poprzednik. Jego pozycja jest usankcjonowana religijnie i paradoksalnie ograniczona przez religię. Pomimo autorytetu, jakim się cieszy, oraz władzy, jaką posiada, musi liczyć się z opinią innych szyickich duchownych. Pomimo to dzięki uprawnieniom pozwalającym na teoretycznie swobodne obsadzanie kluczowych stanowisk (np. szefa sądownictwa i dowódców sił zbrojnych), a w szczególności kontroli nad potężnym aparatem fundacji religijnych jest w stanie w razie potrzeby tłumić ewentualne tendencje opozycyjne wśród kleru. Sfera władzy rahbara jest dodatkowo rozszerzona poprzez jego oficjalnych przedstawicieli, ulokowanych we

⁸ Velayat-e faqih to doktryna polityczno-religijna, której głównym założeniem jest konieczność utworzenia państwa w ramach którego może funkcjonować społeczeństwo islamskie. Przywódcą takiego państwa może być tylko wykwalifikowany duchowny, który jest najwyższą instancją polityczną i religijną w kraju.

wszystkich urzędach szczebla centralnego i prowincjonalnego. Są oni uprawnieni do interwencji w imieniu przywódcy w każdej sprawie państwowej i pod pewnymi względami bardziej wpływowi niż np. ministrowie.

Hybrydowa konstrukcja ustroju i jego rewolucyjne korzenie sprawiają, że przez większą część ponad czterdziestoletniego istnienia republiki irańską politykę charakteryzują ciągłe spory ideologiczne pomiędzy stronnictwami politycznymi i kompetencyjne między instytucjami elekcyjnymi a pochodzącymi z nadania. Do tego należy dodać konflikty pomiędzy poszczególnymi grupami interesu. Chociaż zdecydowanie dominującą pozycję zajmuje rahbar, to nie jest on absolutystycznym dyktatorem, lecz raczej autokratą, zaś sama republika (pomimo de facto opresyjnego charakteru) opiera się na założeniu przynajmniej minimalnego społecznego konsensusu (Krzyżanowski, 2021).

Rosyjska dezinformacja może wykorzystywać spór polityczny pomiędzy reformistami a pryncypialistami w sprawie relacji z Zachodem i torpedować narrację reformistów obliczoną na zbliżenie z krajami Zachodu.

Kontekst medialny

System medialny Iranu jest silnie scentralizowany i kontrolowany przez państwo, co wynika z teokratycznego charakteru republiki islamskiej. Media w Iranie pełnią funkcję propagandową, są narzędziem promocji wartości islamskich, legitymizowania władzy oraz przeciwdziałania wpływowi zagranicznemu. Najważniejszą instytucją kontrolującą przekaz medialny jest Islamic Republic of Iran Broadcasting (IRIB), monopolista w zakresie telewizji i radia, bezpośrednio nadzorowany przez Najwyższego Przywódcę (Semati, 2011).

Regulacje prawne nakładają surowe ograniczenia na działalność mediów. Prawo prasowe z 1986 roku pozwala na zamykanie gazet i aresztowanie dziennikarzy za treści sprzeczne z zasadami islamu lub interesem narodowym. W efekcie większość redakcji unika tematów mogących podważyć autorytet duchowieństwa czy politykę zagraniczną państwa. System medialny Iranu charakteryzuje się także silną obecnością mediów prorządowych i bardzo ograniczoną przestrzenią dla niezależnego dziennikarstwa. Przykładem są gazety takie jak „Kayhan” promujące stanowisko rządu oraz marginalizacja opozycyjnych tytułów, które często działają w warunkach emigracyjnych. Internet, choć szeroko dostępny, jest silnie cenzurowany za pomocą systemu filtracji i blokowania treści, co utrudnia niezależną wymianę informacji. Równocześnie media społecznościowe, takie jak Telegram czy Instagram, stają się ważnym kanałem komunikacji dla młodych Irańczyków i opozycji. Władze jednak blokują dostęp do tych platform podczas kryzysów politycznych, aby ograniczyć mobilizację społeczną. Dla przykładu – w trakcie protestów paliwowych w 2019

r. władze po prostu wyłączyły internet w całym kraju na 2 dni. Następnie przez kolejne dwa dni dostępne były wyłącznie strony irańskie, a VPNy nie działały, czego autor tego tekstu miał okazję osobiście doświadczyć. System medialny Iranu jest ściśle związany z polityką zagraniczną państwa. Międzynarodowe kanały takie jak Press TV prezentują narracje antyzachodnie, mające na celu budowanie wizerunku Iranu jako niezależnego lidera świata muzułmańskiego (Semati, 2011).

Podsumowując, irański system medialny jest mocno kontrolowany przez państwo, co ogranicza pluralizm i wolność słowa. Jednakże rozwój technologii cyfrowych oraz rosnące niezadowolenie społeczne wskazują na możliwość wyłonienia się alternatywnych źródeł informacji w przyszłości.

Zaufanie społeczne do mediów w Iranie jest niskie, co wynika z długoletniego podporządkowania przekazu medialnego władzom państwowym i ograniczeń w zakresie wolności słowa. W warunkach teokratycznego systemu politycznego, media w Iranie pełnią przede wszystkim funkcję propagandową, co powoduje, że społeczeństwo postrzega je jako narzędzie kontroli i manipulacji, a nie jako wiarygodne źródło informacji (Semati, 2011). Kluczowym czynnikiem osłabiającym zaufanie jest wspomniany wcześniej monopol Islamic Republic of Iran Broadcasting (IRIB) na nadawanie treści radiowych i telewizyjnych. IRIB promuje jednostronne narracje wspierające rząd i Najwyższego Przywódcę, ignorując problemy społeczne, takie jak korupcja czy represje wobec opozycji. Takie podejście powoduje, że coraz więcej Irańczyków szuka informacji w niezależnych mediach internetowych i na platformach społecznościowych (Hashemzadegan, 2022). Według badań z 2023 roku zaledwie 32% Irańczyków deklaruje, że ufa informacjom przekazywanym przez państwowe media. W miastach poziom zaufania jest jeszcze niższy, szczególnie wśród młodych ludzi, którzy preferują media zagraniczne lub niezależne platformy cyfrowe, takie jak Telegram i Instagram (IIN, 2024). Popularność tych mediów rośnie również dzięki ich zdolności do omijania państwowej cenzury i dostarczania treści odpowiadających na potrzeby społeczne. W ostatnich latach szczególne znaczenie dla zaufania społecznego do mediów miały protesty przeciwko rządowi. Państwowe media były szeroko krytykowane za ignorowanie lub fałszowanie doniesień o demonstracjach. W efekcie wielu obywateli zaczęło postrzegać IRIB jako niewiarygodne źródło, co pogłębiło kryzys zaufania (Semati, 2011; IIN, 2024; Abdi, 2024). Jednak część społeczeństwa nadal korzysta z mediów państwowych, głównie w regionach wiejskich, gdzie dostęp do internetu jest ograniczony, a alternatywne źródła informacji są mniej dostępne.

Podsumowując, zaufanie społeczne do mediów w Iranie jest niskie i ulega dalszemu osłabieniu wraz z rosnącą popularnością niezależnych źródeł informacji w internecie. Zmiana tego stanu wymagałaby fundamentalnych reform w systemie medialnym, w tym zwiększenia pluralizmu i wolności słowa.

Rozdział 3.

Narzędzia i techniki dezinformacji stosowane przez Rosję w Iranie

Rosja wykorzystuje w Iranie różnorodne narzędzia i techniki dezinformacji, aby realizować swoje strategiczne cele, takie jak wzmacnianie wpływów w regionie, osłabianie pozycji Zachodu oraz budowanie trwałego sojuszu z Teheranem. Operacje dezinformacyjne Moskwy opierają się na zaawansowanych strategiach, które łączą elementy technologiczne, kulturowe i polityczne, dostosowane do specyfiki irańskiego społeczeństwa oraz jego systemu medialnego. Jednym z głównych narzędzi są rosyjskie media, takie jak Sputnik, które prowadzą emisje w językach dostosowanych do odbiorców w Iranie. Media te propagują narracje wzmacniające wspólne cele polityczne, takie jak krytyka sankcji USA⁹, sprzeciw wobec NATO czy promocja antyzachodnich wartości. Rosja jednak przede wszystkim wykorzystuje media społecznościowe jako kluczowy kanał dystrybucji dezinformacji. Dzięki wykorzystaniu botów i farm trolli Moskwa amplifikuje narracje antyamerykańskie i antyizraelskie, które znajdują podatny grunt w konserwatywnym społeczeństwie Iranu. Platformy takie jak Telegram czy Instagram, popularne w Iranie, są arenami intensywnych kampanii, które nie tylko dezinformują, ale również starają się wpłynąć na nastroje społeczne, wzmacniając poczucie izolacji Iranu od Zachodu (Hashemzadegan, 2022).

Kolejną techniką jest manipulacja historyczna i kulturowa. Rosja często odwołuje się do wspólnych doświadczeń Iranu i Rosji w oporze wobec imperializmu zachodniego, nawiązując do wydarzeń historycznych, takich jak rewolucja islamska z 1979 roku. Takie podejście pomaga budować narracje o wspólnych interesach i zagrożeniach, co wzmacnia prorosyjskie postawy w irańskim społeczeństwie (Semati, 2011). Co istotne, Rosja musi się też zmagać z problemami, jakimi są konflikty historyczne, w szczególności sowiecka okupacja północnego Iranu zakończona w 1946 r. Oponenti zbliżenia rosyjsko-irańskiego wskazują też na rosyjskie manipulacje przy budowie irańskiej elektrowni atomowej w Buszehrze, opóźnienia w dostarczeniu zamówionych przez Iran systemów obrony przeciwlotniczej S-300, czy samolotów SU-35¹⁰.

⁹ spnfa.ir/20241227/21121440 spnfa.ir/20241112/21049730

¹⁰ donya-e-eqtesad.com/بخش-سایت-خوان-62/4117709-علت-امتناع-روسیه-از-عدم-تجهیز-ایران-به-سوخو

Rosja angażuje się również w dezinformację na temat programu nuklearnego, często podkreślając wsparcie Moskwy dla irańskiego prawa do rozwoju energii jądrowej, jednocześnie przedstawiając Zachód jako głównego sprawcę napięć w regionie¹¹. Takie działania mają na celu zacieśnienie współpracy technologicznej między Rosją a Iranem, jednocześnie pogłębiając nieufność Iranu wobec państw zachodnich. Ważnym elementem strategii dezinformacyjnej jest również podważanie wiarygodności niezależnych mediów i organizacji pozarządowych działających w irańskiej sferze informacyjnej (niekoniecznie na irańskim terytorium). Rosyjskie narracje często przedstawiają te instytucje jako „marionetki Zachodu” lub narzędzia obcych wywiadów, co osłabia ich zdolność do informowania społeczeństwa o rzeczywistych problemach kraju.

Podsumowując, narzędzia i techniki dezinformacji stosowane przez Rosję w Iranie są kompleksowe i obejmują zarówno tradycyjne media, jak i nowoczesne technologie cyfrowe. Działania te mają na celu budowanie strategicznego partnerstwa z Teheranem oraz osłabianie wpływów Zachodu w regionie.

¹¹ www.isna.ir/news/1403100503961/روسیه-گروسی-درباره-ایران-رویکرد-بی-طرفانه-داشته-باشد

Rozdział 4.

Analiza skutków dezinformacji

4.1. Polityczne skutki dezinformacji

Rosyjska dezinformacja z powodu taktycznego sojuszu łączącego oba kraje wywiera ograniczony wpływ na stabilność polityczną w Iranie, wprowadzając dynamikę, która jednocześnie wzmacnia autorytarne rządy i podważa wewnętrzną spójność społeczną. Jedną z kluczowych konsekwencji jest dalszy wzrost antyzachodnich nastrojów, które Rosja umiejętnie wzmacnia, propagując narracje o „imperialistycznych zagrożeniach” ze strony USA i NATO. Tego typu przekazy pomagają legitymizować politykę irańskiego rządu wobec Zachodu, w tym program nuklearny i surowe sankcje gospodarcze, jednocześnie osłabiając ruchy prodemokratyczne, które dążą do liberalizacji polityki zagranicznej Iranu.

Rosyjska dezinformacja destabilizuje również przestrzeń informacyjną Iranu, co prowadzi do erozji zaufania społecznego. Rozpowszechnianie sprzecznych informacji wzmacnia dezorientację społeczną i utrudnia obywatelom weryfikację prawdziwości przekazu. Takie działania zwiększają podziały między danymi grupami społecznymi i osłabiają ich zdolność do wspólnego działania na rzecz demokratycznych reform. Istotnym aspektem jest również wzmacnianie autorytarnego modelu rządów w Iranie przez wspieranie narracji korzystnych dla władzy. Rosja promuje idee, które przedstawiają model współpracy autorytarnej jako skuteczną alternatywę dla zachodnich demokracji. Takie działania pomagają władzom irańskim tłumić działania opozycji, jednocześnie podważając idee demokratyczne i prawa człowieka (Semati, 2011). Jednak rosyjska dezinformacja prowadzi też do napięć w irańskich elitach rządzących, szczególnie między zwolennikami ścisłej współpracy z Rosją a grupami bardziej sceptycznymi wobec jej wpływów (Morandi, 2024). Długofalowym skutkiem rosyjskiej dezinformacji może być utrzymanie Iranu w stanie politycznej izolacji, co ogranicza możliwości reform wewnętrznych i zacieśnienia relacji z Zachodem. Propagowanie antyzachodnich narracji przez Rosję sprawia, że irańskie elity pozostają w pułapce strategii „oblężonej twierdzy”, która pogłębia kryzys gospodarczy i społeczny.

Podsumowując, rosyjska dezinformacja wpływa zarówno na utrzymanie autorytarnego modelu rządów w Iranie, jak i na dalsze podziały społeczne i polityczne. W ten sposób Rosja wspiera swoje interesy w regionie kosztem wewnętrznej stabilności politycznej Iranu, nawet jeśli rosyjskie działania dezinformacyjne nie mają decydującego wpływu na sytuację w Iranie.

4.2. Społeczne skutki dezinformacji

Poprzez celowe manipulowanie narracjami Moskwa stara się wywierać wpływ na społeczeństwo irańskie, budując przestrzeń sprzyjającą rosyjskim interesom strategicznym w regionie.

Wpływ na kwestie polityczne

W sferze politycznej rosyjska dezinformacja koncentruje się na wzmacnianiu antyzachodnich nastrojów. Rosyjskie media państwowe, takie jak RT i Sputnik, celowo promują narracje, które przedstawiają USA i Zachód jako główne zagrożenie dla suwerenności Iranu. Przykładem jest kampania medialna wokół sankcji gospodarczych, w której Rosja przedstawia się jako „solidarny partner” w walce z zachodnią dominacją (Rahimi, 2015). Tego rodzaju narracje pomagają legitymizować politykę izolacjonizmu Iranu oraz osłabiają społeczne poparcie dla współpracy z Zachodem. W Iranie od lat istnieje podział polityczny między zwolennikami rządu, w tym twardogłowymi konserwatystami, a opozycją, która domaga się większych swobód obywatelskich, reform i zmniejszenia wpływu państwowych instytucji religijnych na politykę. Rosyjska dezinformacja wpływa na te podziały, promując narracje, które pogłębiają antagonizmy. Poprzez manipulację informacjami dotyczącymi zachodnich interwencji w regionie, Rosja przedstawia Stany Zjednoczone i ich sojuszników jako zagrożenie dla irańskiej suwerenności i integralności terytorialnej, co wzmacnia postawy izolacjonistyczne wśród konserwatystów. W tym kontekście dezinformacja może wspierać narrację rządu o „zagrożeniu zewnętrznym”, co pomaga w legitymizacji autorytarnego reżimu i hamuje reformy demokratyczne. Dezinformacja rosyjska uderza także w bardziej otwarte, prozachodnie skrzydła irańskiego społeczeństwa, przedstawiając ich działania jako „sprzyjające obcym interesom” i „szkodliwe dla narodowych wartości”. Tego typu manipulacje mogą sprawiać, że opozycja jest postrzegana przez niektóre grupy społeczne jako zdradziecka i pozbawiona narodowego ducha, co wzmacnia polaryzację i osłabia ruchy reformatorskie.

Wpływ na kwestie religijne

W zakresie religijnym, rosyjska dezinformacja umiejętnie wykorzystuje podziały wewnątrz świata islamskiego. Moskwa wspiera narracje, które podkreślają wspólne interesy szytów i prawosławnych chrześcijan w opozycji do „zachodniego imperializmu” oraz sunnickiego ekstremizmu (Semati, 2011). Rosja manipuluje również kwestiami związanymi z konfliktem w Syrii, przedstawiając swoją obecność jako ochronę mniejszości religijnych, co rezonuje z przekonaniami wielu Irańczyków. Takie podejście wzmacnia postrzeganie Rosji jako „naturalnego sojusznika” Iranu w obronie wartości religijnych oraz „zepsuty i dekadentcki Zachód” jako naturalnego adwersarza.

Podsumowując: Rosyjska dezinformacja wpływa na irańskie społeczeństwo na wielu poziomach, od polityki, poprzez kwestie religijne, aż po narodową tożsamość. Promując narracje antyzachodnie, manipulując konfliktami religijnymi i narodowymi, Moskwa dąży do osłabienia irańskiego społeczeństwa obywatelskiego i wzmocnienia autorytarnego modelu władzy. Działania te wzmacniają krótkoterminowe interesy Rosji w regionie, ale jednocześnie przyczyniają się do pogłębienia wewnętrznych podziałów i destabilizacji politycznej w Iranie.

4.3. Międzynarodowe/Regionalne konsekwencje

Rosyjskie działania dezinformacyjne w Iranie mają ograniczony, ale istotny wpływ na stosunki międzynarodowe, szczególnie w kontekście regionalnych konfliktów i rywalizacji mocarstw. Rosja, poprzez szerzenie narracji zgodnych z własnymi interesami, stara się umacniać swoje wpływy na Bliskim Wschodzie oraz kształtować postrzeganie Zachodu przez irańskie społeczeństwo i elity polityczne (Rodkiewicz, 2020). Dezinformacja obejmuje m.in. osłabianie zaufania do USA, podsycanie antyamerykańskich nastrojów oraz propagowanie teorii spiskowych związanych z sankcjami nałożonymi na Iran (Weiss, 2021). Rosyjskie kampanie dezinformacyjne wpływają także na postrzeganie konfliktów regionalnych, takich jak wojna w Syrii, gdzie Iran i Rosja współpracują w celu ochrony reżimu Asada (Tan, 2022). Kreml poprzez dezinformację próbuje wzmocnić strategiczne partnerstwo z Teheranem, jednocześnie starając się ograniczyć wpływy Stanów Zjednoczonych w regionie. Działania te destabilizują dialog międzynarodowy i utrudniają współpracę w kwestiach globalnych, takich jak program nuklearny Iranu. Rosyjskie kampanie informacyjne w Iranie wzmacniają też ją pozycję jako „sojusznika koniecznego”, co dodatkowo utrudnia wypracowanie spójnej międzynarodowej polityki wobec Teheranu. W rezultacie dochodzi do eskalacji napięć geopolitycznych oraz pogłębienia polaryzacji w regionie (Galeeva, 2024).

Na linii Iran-USA dezinformacja Kremla koncentruje się na osłabianiu amerykańskiego wpływu na Bliskim Wschodzie. Popularyzowane są narracje sugerujące, że USA planują militarne prowokacje przeciwko Iranowi, wspierając tym samym antyamerykańskie nastroje wśród irańskiej opinii publicznej i wzmacniając postawę reżimu wobec Zachodu. Ponadto Rosja stara się ukazywać siebie jako sojusznika Iranu w obliczu „zachodniego imperializmu”, marginalizując rolę Stanów Zjednoczonych w procesach pokojowych i negocjacjach nuklearnych.

W stosunkach Iranu z Unią Europejską rosyjskie działania dezinformacyjne dążą do wywołania podziałów między państwami członkowskimi UE. Kreml podsyca kontrowersje wokół sankcji nałożonych na Iran, promując narracje o „egoizmie” Europy oraz jej

uzależnieniu od USA. W efekcie utrudniana jest spójność polityki UE wobec Iranu, zwłaszcza w kontekście porozumienia nuklearnego (JCPOA). Rosja próbuje zbliżyć Iran do siebie gospodarczo i politycznie, umniejszając znaczenie europejskich partnerstw w regionie.

Na Bliskim Wschodzie rosyjska dezinformacja wzmacnia podziały między Iranem a jego regionalnymi rywalami, szczególnie Arabią Saudyjską i Izraelem. Rozpowszechniane są narracje sugerujące, że USA dążą do stworzenia koalicji przeciwko Iranowi, co prowadzi do eskalacji nieufności między państwami. W ten sposób Rosja próbuje osłabić amerykański wpływ na Bliskim Wschodzie i jednocześnie przedstawia siebie jako „neutralnego mediatora” zdolnego do stabilizowania regionu (Rumer, 2024).

Podsumowując, rosyjskie działania dezinformacyjne prowadzą do zaostrzenia napięć między Iranem a USA, UE oraz państwami Bliskiego Wschodu. Skutkiem tego jest utrudnienie dialogu międzynarodowego, eskalacja konfliktów regionalnych i umacnianie rosyjskich wpływów kosztem stabilności globalnej, jednakże wpływ Rosji na te napięcia nie jest kluczowy.

Rozdział 5.

Strategie przeciwdziałania dezinformacji

Przeciwdziałanie rosyjskiej dezinformacji w Iranie wymaga wielowymiarowych działań na poziomie krajowym i międzynarodowym, uwzględniających edukację, technologię oraz współpracę polityczną. Oto kilka kluczowych rekomendacji:

Podnoszenie świadomości społecznej

Niezbędne jest edukowanie irańskiego społeczeństwa w zakresie rozpoznawania fałszywych informacji. Wprowadzenie programów edukacji medialnej on-line może pomóc obywatelom zrozumieć, jak działa dezinformacja i jak weryfikować źródła.

Współpraca z niezależnymi mediami i opozycją

W Iranie, gdzie media są w dużym stopniu kontrolowane przez rząd, wsparcie dla niezależnych dziennikarzy oraz zagranicznych serwisów informacyjnych może przyczynić się do obalania rosyjskich narracji. Międzynarodowe organizacje medialne, takie jak BBC Persian czy Radio Farda, chociaż atakowane przez rząd, odgrywają ważną rolę w dostarczaniu rzetelnych informacji, jednakże mogą zostać łatwo zdyskredytowane jako strictly antyirańskie (tzw. wymierzone przeciwko republice islamskiej) oraz przesiąknięte wpływami diaspory. Łatka monarchizmu i powiązania z Organizacją Mudżahedinów Ludowych (MEK) jest równoznaczna z dyskredytacją. Remedium na to może być utworzenie nowej, niezależnej i niepowiązanej z diasporą irańską agencji prasowej.

Weryfikacja informacji i fact-checking

Tworzenie platform do szybkiego weryfikowania informacji, tzw. fact-checking, jest skuteczną metodą walki z dezinformacją. Organizacje monitorujące media mogą śledzić i demaskować fałszywe narracje rosyjskich źródeł oraz przedstawiać alternatywne, oparte na faktach wyjaśnienia. Głównym wykonawcą tego typu działań mogą być przede wszystkim powstałe oddolnie zrzeszenia Irańczyków mieszkających poza Iranem. Obecnie brak jest dedykowanej walce z dezinformacją struktury, co znacząco upośledza możliwości przeciwdziałania szkodom powodowanym przez rosyjskie działania propagandowe.

Promowanie alternatywnych narracji

Kluczowe jest dostarczanie irańskim odbiorcom rzetelnych i atrakcyjnych alternatywnych przekazów. Współpraca z regionalnymi sojusznikami oraz organizacjami międzynarodowymi może skutecznie zneutralizować rosyjską propagandę, promując pozytywne przykłady współpracy gospodarczej i politycznej z Zachodem. Uruchomienie finansowanego przez UE programu skierowanego do organizacji pozarządowych działających w obszarze edukacji obywatelskiej i mediów umożliwiłoby skuteczne przeciwstawienie się rosyjskiej dezinformacji.

Mając na względzie dużą wagę, jaką do narracji o zagrożeniu ze strony NATO przywiązuje Rosja oraz biorąc pod uwagę fakt, że ten temat jest jednym z głównych wątków rosyjskiej propagandy, należy mocniej uwypuklić zagrożenie rosyjskiej agresji oraz zbrodni popełnianych przez wojska rosyjskie. W obecnej sytuacji politycznej kluczowe jest utrzymanie Ukrainy w centrum debaty. W irańskim dyskursie medialnym często można zaobserwować publiczne dyskusje na temat rosyjskiej inwazji, które ledwo odnoszą się do Ukrainy. Zamiast tego, często skupiają się na zachodnim kolonializmie, globalizacji i innych szerokich tematach geopolitycznych. Przedstawienie perspektywy ukraińskiej (i po części również stricte polskiej) pozwoli na osłabienie siły rosyjskiego przekazu.

Bibliografia i źródła

1. Abdi Abbas. 2024. Televizjun-e ironi resone nist. Jamaran News.
www.jamaran.news/بخش-سیاست-12/1585545-عباس-عبدی-تلویزیون-ایران-رسانه-نیست-رسانه-ای-که-یوق-است-اثر-خودش-را-از-دست-می-دهد-رسانه-های-مستقل-در-ایران-خیلی-ضعیف-هستند-حکومت-به-روایت-وسط-راه-نمی-دهد-بیست-سال-پیش-گفته-می-شد-نمی-توانید-جلوی-ماهواره-را-بگیرید (dostęp 13.12.2024).
2. Ålander Minna. 2024. Death by a Thousand Paper Cuts: Lessons from the Nordic-Baltic Region on Countering Russian Gray Zone Aggression. Carnegie Endowment for International Peace.
www.carnegieendowment.org/research/2024/11/russia-gray-zone-aggression-baltic-nordic?lang=en (dostęp 10.12.2024).
3. Cella Giorgio. 2024. Russia's foreign policy influence in the Middle East after years of war in Ukraine. Manara Magazine.
www.manaramagazine.org/2024/07/russias-foreign-policy-influence-in-the-middle-east-after-years-of-war-in-ukraine/ (dostęp 13.12.2024).
4. Dehghan Ehsan, Glazunova Sofya. 2021. 'Fake news' discourses An exploration of Russian and Persian Tweets. Journal of Language and Politics, Volume 20, Issue 5, Sept 2021, p. 741 – 760.
<https://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/jlp.21032.deh> (dostęp 20.12.2024).
5. De Luce Dan, Collier Kevin. 2024. Russia's 2024 election interference has already begun. NBC News.
www.nbcnews.com/news/investigations/russias-2024-election-interference-already-begun-rcna134204 (dostęp 11.12.2024).
6. Galeeva Diana. 2024. Russia and Iran's New Comprehensive Partnership Agreement . Gulf International Forum.
www.gulfif.org/russia-and-irans-new-comprehensive-partnership-agreement-a-new-chapter-in-bilateral-relations/ (dostęp 13.12.2024).
7. Hashemzadegan Alireza, Gholami Ali. 2022. Internet Censorship in Iran: An Inside Look. Journal of Cyberspace Studies, Volume 6 No. 2, July 2022, p. 183 – 204.
www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/86252/ssoar-jcss-2022-2-hashemzadegan_et_al-Internet_Censorship_in_Iran_An.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-jcss-2022-2-hashemzadegan_et_al-Internet_Censorship_in_Iran_An.pdf (dostęp 13.12.2024).
8. IIN. 2024. Iranians Trust Foreign-Based Media For News On Iran – Survey. Iran International Newsroom.
www.iranintl.com/en/202309069401 (dostęp 14.12.2024).
9. Krzyżanowski Marcin. 2023. Oś Teheran-Moskwa. Układ Sił, Numer 39 (2/2023).
10. Krzyżanowski Marcin. 2023. Realism, idealism or opportunism? Iran's reason of state in foreign policy towards Russia. Krakowskie Studia Międzynarodowe, 2023 Numer XX/1.

11. Krzyżanowski Marcin. 2021. Irańska scena polityczna. Warsaw Institute.
<https://warsawinstitute.org/pl/iranska-scena-polityczna/> (dostęp 13.12.2024).
12. Morandi Muhammad. 2022. Wywiad telefoniczny z Marcinem Krzyżanowskim przeprowadzony 05.12.2024 r.
13. MTAC. 2024. Nation-states engage in US-focused influence operations ahead of US presidential election. Microsoft Threat Analysis Center.
<https://blogs.microsoft.com/wp-content/uploads/prod/sites/5/2024/04/MTAC-Report-Elections-Report-Nation-states-engage-in-US-focused-influence-operations-ahead-of-US-presidential-election-04172024.pdf> (dostęp 13.12.2024).
14. Nichols Shaun. 2024. Russia tops disinformation ops, followed by Iran and China. SC Media.
<https://www.scworld.com/news/meta-russia-tops-disinformation-ops-followed-by-iran-and-china> (dostęp 10.12.2024).
15. Nocetti Julien. 2020. Dazed And Confused: Russian “Information Warfare” And The Middle East – The Syria Lessons. EuroMesco Policy Brief No. 93, February 2019.
www.iemed.org/wp-content/uploads/2020/11/Euromesco-Policy-Brief93_Dazed-and-confused.-Russian-information-warfare.pdf (dostęp 10.12.2024).
16. Repetowicz Witold. 2022. Bliski Wschód wobec wojny na Ukrainie: rosyjska propaganda i biznes. Defence24.
https://defence24.pl/geopolityka/bliski-wschod-wobec-wojny-na-ukrainie-rosyjska-propaganda-i-biznes#goog_rewarded (dostęp 11.12.2024).
17. Rodkiewicz Witold. 2020. Defying America. Russia’s policy towards Iran. OSW.
www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2020-02-12/defying-america-russias-policy-towards-iran (dostęp 12.12.2024).
18. Rumer Eugene, Weiss Andrew. 2024. Russia’s Enduring Presence in the Middle East. Carnegie Endowment for International Peace.
<https://carnegieendowment.org/research/2024/11/russias-middle-east-diplomacy-relationship?lang=en> (dostęp 11.12.2024).
19. Semati, M. (2011). Media, Culture, and Society in Iran: Living with Globalization and the Islamic State. Routledge.
20. Tan Tan, German Mariya. 2022. Russian-Iranian Strategic Partnership in Syria: Converging Interests but Diverging Goals. Open Journal of Political Science Vol.12 No.1, January 2022
- Zadrozny Brandy. 2024. How Russian propaganda reaches and influences the U.S. NBC News.
www.nbcnews.com/specials/russian-disinformation-2024-election-storm-1516/index.html (dostęp 20.12.2024).